

१,२,४,६,८,१०-१२ इन्द्रः, ३,५,७,९ मरुतः, १३-१५ अगस्त्यो मैत्रावरुणिः। मरुत्वानिन्द्रः। त्रिष्टुप्।

कया शुभा सवयसः सनीळाः समान्या मरुतः सं मिमिक्षुः।

कया मती कुत एतास एतेऽर्चन्ति शुष्मं वृषणो वसूया ॥ १.१६५.०१

सवयसः- वयस्याः। सनीळाः- समानस्थानाः। मरुतः- वाताः प्राणा वा। कया। शुभा- शोभनया। समान्या- एकधारया। सम्- सम्यक्। मिमिक्षुः- सिञ्चन्ति। कया। वसूया- सम्पत्कामया। मती- मत्या। कुतः- कस्मात् स्थानादागताः। एते- इमे। वृषणः- वर्षकाः। शुष्मम्- इन्द्रबलम्। अर्चन्ति- उपासते ॥१॥

कस्य ब्रह्माणि जुजुषुर्युवानः को अध्वरे मरुत आ ववर्त।

श्येनाँ इव ध्रजतो अन्तरिक्षे केन महा मनसा रीरमाम ॥ १.१६५.०२

कस्य- कस्योपासकस्य। ब्रह्माणि- मन्त्रान् मेधां वा। युवानः- तरुणा मरुतः। जुजुषुः- सेवन्ते। कः। अध्वरे- ध्वररहितकर्मणि। मरुतः- एतान् प्राणविशेषान्। आ ववर्त- आवर्तयति। अन्तरिक्षे- व्योमनि। श्येनान् इव ध्रजतः- श्येनगतिमतो मरुतः। केन। महा- महता। मनसा- चित्तेन। रीरमाम- रमेमहि ॥२॥

कुतस्त्वमिन्द्र माहिनुः सन्नेको यासि सत्पते किं त इत्था।

सं पृच्छसे समराणः शुभानैर्वोचेस्तन्नो हरिवो यत्ते अस्मे ॥ १.१६५.०३

कुतः- कस्मात् स्थानात् । इन्द्र- ईशानशील । माहिनः सन्- महात्मा सन् । एकः । यासि- गच्छसि । सत्पते- सतां पालक । सत्तामात्रस्य पालक । ते- तव । इत्था- एवमागमनेन । किम्- किं कार्यम् । किमपि नास्तीति भावः । केवलमस्मदनुग्रहाय आगच्छसि । समराणः- अस्माभिः सङ्गतः । सम्- सम्यक् । पृच्छसे- अस्माभिः पृष्ठोऽसीति भावः । नः- अस्माकम् । हरिवः- आकर्षणशक्तियुक्त । यत् । ते- त्वां पृच्छामि तत् । अस्मे- अस्माकम् । शुभानैः- शोभनवाक्यैः । वोचेः- ब्रूहि ॥३॥

ब्रह्माणि मे मतयः शं सुतासः शुष्म इयर्ति प्रभृतो मे अद्रिः ।

आ शासते प्रति हर्यन्त्युक्थेमा हरी वहतस्ता नो अच्छ ॥ १.१६५.०४

अथेन्द्रवचनम् । ब्रह्माणि- मन्त्राः । मे- मम । मतयः- चित्तानि च मदीयानि । शम्- शान्तिश्च मदधिष्ठिता । सुतासः- रसाश्च मदीयाः । मे प्रभृतः- मद्बहीतः । अद्रिः- पर्वतः । पर्वतो जडशरीरप्रतीकः । शुष्मः- बलवान् । इयर्ति- चरति । आ शासते- विद्या मामनुशिक्षणं करोति । इमा उक्था- इमे मन्त्राः । प्रति हर्यन्ति- मां कामयन्ते । हरी- आकर्षणप्राणप्रतीकावधौ । ता अच्छ- तानि उपासकहृदयानि अभिलक्ष्य । नः- अस्मान् । वहतः- धारयतः प्रापयतश्च ॥४॥

अतो वयमन्तमेभिर्युजानाः स्वक्षत्रेभिस्तन्वः शुम्भमानाः ।

महोभिरेता उप युज्महे न्विन्द्र स्वधामनु हि नो बभूथ ॥ १.१६५.०५

अथ मरुद्वचनम् । अतः- अनेन कारणेन । वयम् । अन्तमेभिः- अस्माकमात्यन्तिकैः । स्वक्षत्रेभिः- स्वकीयक्षत्रियधर्मैः । युजानाः- युक्ताः । तन्वः- रूपाणि । शुम्भमानाः- दीपयन्तः । इन्द्र- ईश्वर । नु- क्षिप्रम् । महोभिः- महाभावनैः । एतान्- इमानुपासकहृदयभावान् । उप युज्महे- त्वया साकमनुभवामः । नः- अस्माकम् । स्वधामनु- स्वधारणामनु । हि- खलु । बभूथ- त्वमभवः ॥५॥

क१ स्या वो मरुतः स्वधासीद्यन्मामेकं समधत्ताहिहत्ये।

अहं ह्यु१ग्रस्तविषस्तुविष्मान्विश्वस्य शत्रोरनमं वधस्त्रैः ॥ १.१६५.०६

अथेन्द्रवचनम्। अहिहत्ये- अप्रज्ञाख्यबिलस्थवासनाहननाय वृष्ट्यावरणहननाय। यत्- यदा।
मामेकम्- इन्द्रं मामसहायम्। समधत्त- धृतवन्तः। तदा। मरुतः- हे प्राणविशेषाः। वः-
युष्माकम्। स्वधा- इन्द्रभिन्ना स्वधारणा। क्व स्या आसीत्- कुत्रासीत्। कुत्रापि नासीदिति भावः।
अहं। हि- खलु। उग्रः- उद्गूर्णः। तविषः- बली। तुविष्मान्- महत्त्वोपेतः। वधस्त्रैः-
वृत्रहननसाधनैर्वज्रैः। विश्वस्य शत्रोः- सर्वान् शत्रून्। अनमम्- विनीतानकरवम् ॥६॥

भूरि चकर्थ युज्येभिरस्मे समानेभिर्वृषभ पौंस्येभिः।

भूरीणि हि कृणवामा शविष्ठेन्द्र कृत्वा मरुतो यद्वशाम ॥ १.१६५.०७

अथ मरुद्वचनम्। वृषभ- वर्षकेन्द्र। समानेभिः पौंस्येभिः- समत्त्ववाहिभिर्वीर्यैः। युज्येभिः- योगैः।
अस्मे- अस्मदर्थम्। भूरि- प्रभूतम्। चकर्थ- अकरोः। शविष्ठ- बलिन्। इन्द्र। यत्- यानि
वर्षणानि। वशाम- कामयामहे। तानि। भूरीणि- प्रभूतानि। मरुतः- प्राणविशेषा वयम्। कृत्वा-
सङ्कल्पेन। कृणवाम- कृतवन्तः स्म। हि- खलु ॥७॥

वधीं वृत्रं मरुत इन्द्रियेण स्वेन भामेन तविषो बभूवान्।

अहमेता मनवे विश्वश्चन्द्राः सुगा अपश्चकर वज्रबाहुः ॥ १.१६५.०८

अथेन्द्रवचनम्। मरुतः- हे प्राणविशेषाः। वृत्रम्- आवरणशक्तिम्। वधीम्- अवधिषम्। स्वेन
इन्द्रियेण- स्वेशनशक्त्या। भामेन- प्रकाशेन। तविषः- बली। बभूवान्- अस्मि। वज्रबाहुः-

वज्रपाणिः सन्। अहम्। मनवे- विवेकाय ज्ञानाय ज्ञानिने वा। एताः- एनाः। विश्वश्चन्द्राः-
सर्वाह्लादकाः। अपः- चित्ताधारशक्तिधाराः। सुगाः- शोभनगतिशीलाः। चकर- चकार ॥८॥

अनुत्तमा ते मघवन्नकिर्नु न त्वावाँ अस्ति देवता विदानः।

न जायमानो नशते न जातो यानि करिष्या कृणुहि प्रवृद्ध ॥ १.१६५.०९

अथ मरुद्वचनम्। मघवन्- सम्पद्वन्निन्द्र। ते- त्वया। अनुत्तम्- अप्रेरितम्। नकिः- किमपि
नास्ति। त्वावान्- त्वादृशः। विदानः- ज्ञानी। देवता- देवः। नास्ति- कोपि नास्ति। प्रवृद्ध-
प्रकर्षेण वर्धमान। यानि। करिष्या- कर्तव्यानि। कृणुहि- त्वमकरोस्तानि। जातः। जायमानः-
जनिष्यमाणो वा। न नशते- नातिक्रमते ॥९॥

एकस्य चिन्मे विभ्वश्स्त्वोजो या नु दधृष्वान्कृणवै मनीषा।

अहं ह्युग्रो मरुतो विदानो यानि च्यवमिन्द्र इदीश एषाम् ॥ १.१६५.१०

अथेन्द्रवचनम्। या- यानि। दधृष्वान्- वृत्रघर्षणसमर्थः सन्। मनीषा- मनीषया। कृणवै- कर्तुं
शक्नुवानि। ओजः- तेषामाधारभूतं बलम्। एकस्य मे- ममैकस्य। विभु- व्यापनशीलम्। अस्तु-
भवतु। मरुतः- हे प्राणविशेषाः। अहम्। उग्रः- उद्गूर्णः खलु। यानि च्यवम्-
यानात्मावरणोपलक्षिताद्रीन् च्यावयामि। एषाम्- एतेषां। ईशे- ईशने। विदानः- विद्वान् सन्।
इन्द्रः- समर्थोऽस्मि। ॥१०॥

अमन्दन्मा मरुतः स्तोमो अत्र यन्मे नरः श्रुत्यं ब्रह्म चक्र।

इन्द्राय वृष्णे सुमखाय मह्यं सख्ये सखायस्तन्वे तनूभिः ॥ १.१६५.११

मरुतः- हे प्राणविशेषाः । वृष्णे- वर्षकाय । सुमखाय- सुयज्ञाय । सख्ये- मित्राय । तन्वे-
तनुविशिष्टाय । इन्द्राय- परमेश्वराय । मह्यम्- मे । तनूभिः- स्वतनूभिः । सखायः- मित्रभूताः ।
नरः- उपासकाः । मे- मदर्थम् । यत् । श्रुत्यम्- श्रवणार्हम् । ब्रह्म- मन्त्रम् । अत्र- अस्मिन् स्थाने ।
चक्र- चक्रुः । स स्तोमः- स मन्त्रः । मा- माम् । अमन्दत्- अतोषयत् ॥११॥

एवेदेते प्रति मा रोचमाना अनेद्यः श्रव एषो दधानाः ।

संचक्ष्या मरुतश्चन्द्रवर्णा अच्छान्त मे छदयाथा च नूनम् ॥ १.१६५.१२

चन्द्रवर्णाः- आह्लादवर्णाः । मरुतः- प्राणविशेषाः । एव इत्- एवमेव । एते- इमे यूयम् । मा प्रति-
मां प्रति । रोचमानाः- शोभमानाः । अनेद्यः- प्रशस्यम् । श्रवः- मन्त्रम् । इषः- इच्छाः । आ-
समन्तात् । दधानाः- धरमाणाः । संचक्ष्य- सम्यक् प्रकाश्य । अच्छान्त- तेजसा आच्छादितवन्तः ।
नूनम्- निश्चयेन । मे च- मां च । छदयथ- तेजसा आच्छादयथ ॥१२॥

को न्वत्र मरुतो मामहे वः प्र यातन सखीरच्छा सखायः ।

मन्मानि चित्रा अपिवातयन्त एषां भूत नवेदा म ऋतानाम् ॥ १.१६५.१३

मरुतः- हे प्राणविशेषाः । वः- युष्मान् । कः । अत्र- अस्मिन् स्थाने । मामहे- पूजयति । सखायः-
मित्रभूताः सन्तः । सखीन्- मित्राणि । अच्छ- अभिलक्ष्य । प्र यातन- प्र गच्छथ । चित्रा-
असाधारणानि । मन्मानि- चित्तभावनानि । अपिवातयन्तः- प्रापयन्तः । एषाम्- एतेषां सखीनां
भवदुपासकानाम् । भूत- भवत । मे- मम । ऋतानाम्- प्रकृतिनियतिभूतसत्यानाम् । नवेदाः-
ज्ञानिनो भवत ॥१३॥

आ यदुवस्यादुवसे न कारुरस्माञ्चक्रे मान्यस्य मेधा ।

ओ षु वर्त्त मरुतो विप्रमच्छेमा ब्रह्माणि जरिता वो अर्चत् ॥ १.१६५.१४

न- इदानीम् । नञ् संप्रत्यर्थकः श्रुतौ । मान्यस्य- मननशीलस्य । कारुः- शोभनकारिणी । मेधा- अग्र्या बुद्धिः । अस्मान्- नः । आ- आभिमुख्येन । यत्- यस्मात् । दुवस्यात्- सेवकानाम् । दुवसे- सेवायै । चक्रे- अकरोत् । तस्मात् कारणात् । मरुतः- हे प्राणविशेषाः । विप्रमच्छ- मेधाविनमुद्दिश्य । आ सु वर्त्त- सुष्ठु आवर्तध्वम् । जरिता- मन्त्रस्तोता । इमा- एताः । ब्रह्माणि- मेधा अभिलक्ष्य । वः- युष्मान् । अर्चत्- उपास्ते ॥१४ ॥

एष वः स्तोमौ मरुत इयं गीर्मान्दार्यस्य मान्यस्य कारोः ।

एषा यासीष्ट तन्वे वयां विद्यामेष वृजनं जीरदानुम् ॥ १.१६५.१५

मरुतः । एषः- अयम् । वः- युष्माकम् । स्तोमः- मन्त्रः । मान्दार्यस्य- आनन्दरूपस्य । मान्यस्य- मननशीलस्य । कारोः- शोभनकर्मणः । इयम्- एषा । गीः- वाक् । आ- शास्त्रमर्यादया । इषा- स्वसङ्कल्पेन । तन्वे- शोभनरूपाय । यासीष्ट- आगच्छत । वयाम्- वयम् । इषम्- कमनीयं धर्मम् । वृजनम्- वर्जनीयमधर्मम् । जीरदानुम्- जयशीलदानम् । विद्याम्- जानाम् ॥१५ ॥